MARC JACOBS, LULU TANG, JIYUN ZHANG, LORRANA MOURÃO EN MONALISA MAHARJAN

Internationale netwerking, duurzame ontwikkeling en evoluerende kaders

Het programma van de UNESCO-leerstoel voor kritische erfgoedstudies en het borgen van immaterieel cultureel erfgoed aan de Vrije Universiteit Brussel.

In 2015 publiceerde Albert van der Zeijden in de rubriek "nieuw onderzoek" een onderzoeksagenda voor immaterieel erfgoed.[1] Hierin wordt onder andere duidelijk gemaakt dat (toegepast) volkskundig onderzoek in de Lage Landen in de loop van dit decennium twee, deels met elkaar verbonden, bewegingen over zich heen krijgt. Enerzijds het paradigma van "critical heritage studies" (met protagonisten zoals Laurajane Smith en Rodney Harrison en sinds 2012 de *Association of Critical Heritage Studies*). Anderzijds de tsoenami's die de UNESCO-Conventie voor het borgen van immaterieel cultureel erfgoed sinds 2003 teweegbracht. In 2017 presenteerde Albert van der Zeijden in dezelfde rubriek de werkzaamheden en de plannen rond immaterieel cultureel erfgoed aan de Universiteit Utrecht.[2] Het is niet het enige voorbeeld van nieuwe academische ontwikkelingen in de Lage Landen die niet alleen passen in de lijnen in de hoger vermelde onderzoeksagenda maar die ook mee bepalen. In deze bijdrage wordt een universitair verankerde ontwikkeling in Vlaanderen voorgesteld: de in 2013 aangevraagde en sinds 2014 actieve "*UNESCO chair on critical heritage studies and the safeguarding of intangible cultural heritage*", verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel. Proef de titel van deze leerstoel ten volle na het herlezen van deze eerste alinea.

1 A. van der Zeijden, 'Naar een onderzoeksagenda voor immaterieel erfgoed - Kennisontwikkeling ten behoeve van het borgen van tradities', in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 116:1, 2015, p. 53-69.

2 A. van der Zeijden, 'Immaterieel erfgoed aan de Universiteit Utrecht - Onderzoeksplan Fellowship Intangible Heritage Studies', in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 118:1, 2017, p. 37-42.

Eerst gaan we na wat UNESCO-leerstoelen precies zijn. Vervolgens introduceren we het werk dat wordt gerealiseerd of gefaciliteerd onder de vlag van de leerstoel aan de VUB. In het laatste onderdeel gaan we in op het internationale netwerk dat aan het uitkristalliseren is.

1. UNESCO-leerstoelen: wat, hoe en waarom?

Het UNITWIN/UNESCO Chairs-programma is gelanceerd in 1992.[3] Het doel is de band aan te halen tussen UNESCO en relevante onderzoeks- en onderwijscentra in universiteiten, maar ook tussen academische spelers onderling. Dit gebeurt enerzijds door UNESCO-leerstoelen te erkennen en te evalueren. Anderzijds kan UNESCO zogenaamde UNITWIN-netwerken erkennen: internationale samenwerkingsverbanden. Normaal gezien gaat het om de eer, om symbolisch kapitaal, en om het openen van deuren, bijvoorbeeld om resultaten van onderzoek mee te nemen in UNESCO-beleid en -praktijken. Het zijn de universiteiten zelf of externe sponsors die het financieren, niet UNESCO. Maar door de connectie met de VN-organisatie die bevoegd is voor onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie, kunnen de academische activiteiten meer (globale) maatschappelijke relevantie en impact hebben en aansluiting vinden bij actuele internationale thema's en programma's, zoals momenteel de Agenda 2030 van de Verenigde Naties. UNESCO beschouwt de heel diverse pool van leerstoelen die het UNESCO-logo mogen gebruiken als denktanken en aanknopingspunten. De voorbije jaren wordt dit programma streng(er) opgevolgd. Zo moeten de leerstoelen om de vier jaar geëvalueerd en bevestigd worden, samen met een werkprogramma dat via internationale peer review en door de bevoegde sectie binnen UNESCO moet worden goedgekeurd. Dit resulteert dan in een vierjarige overeenkomst tussen de rector van de universiteit waar de UNESCO-leerstoel gevestigd is en de directeur-generaal van UNESCO.

Bij de laatste telling, op 30 juni 2019, waren er 763 leerstoelen actief in 114 landen, inclusief de 21 leerstoelen in de Verenigde Staten en de 11 leerstoelen in Israël, ook al zijn die staten momenteel geen actief lid van UNESCO meer. In België zijn er momenteel zeven erkend, waarvan één in een Waalse universiteit: Chaire UNESCO francophone en aménagement linguistique et didactique des langues dans les systèmes éducatifs, sinds 1995, aan de Université de Mons-Hainaut.

Er zijn er zes in Vlaamse universiteiten:

- UNESCO Chair in Building Sustainable Peace (sinds 2007), KULeuven
- UNESCO Chair in Eremology (sinds 2007) aan de Universiteit Gent, waar de vorming en evolutie van woestijnen wordt bestudeerd
- UNESCO Chair in preventive conservation, monitoring and maintenance of monuments and sites (sinds 2009), KULeuven, die zich vooral richt op werelderfgoed en de UNESCO-conventie van 1972.

3 https://en.unesco.org/unitwin-unesco-chairs-programme (geconsulteerd op 16/7/2019).

- UNESCO-UNU Chair in regional integration, migration and the free movement of people (sinds 2010), United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies (UNU-CRIS), momenteel met een link naar het Europa College te Brugge
- UNESCO Chair on Critical Heritage Studies and Safeguarding the Intangible Cultural Heritage (sinds 2014), Vrije Universiteit Brussel
- UNESCO Chair on Adult Education (sinds 2018), Vrije Universiteit Brussel

Er is wereldwijd geen enkele leerstoel erkend die "volkskunde", "volkscultuur", "folklore", "folklore studies" of "Europese etnologie" in de titel draagt. Maar er zijn ondertussen wel zeven (en als we er de transculturele muziekleerstoel in Weimar bijtellen acht) leerstoelen opgericht rond "immaterieel cultureel erfgoed", waaronder één in Vlaanderen/Brussel. In het vervolg van deze bijdrage onderzoeken we eerst de doelstellingen, realisaties en plannen van deze leerstoel. In het laatste onderdeel gaan we in op het netwerk dat tussen de leerstoelen immaterieel erfgoed (en aanverwante domeinen) en UNESCO, in het bijzonder de Sectie Levend Erfgoed, ontwikkeld wordt en waarom dit belangrijk is voor de domeinen waarmee het tijdschrift Volkskunde bezig is.

2. De UNESCO-leerstoel aan de VUB

De Brusselse UNESCO-leerstoel is een initiatief van Marc Jacobs. Hij ontwikkelde in 2012 en 2013 het projectvoorstel en het draagvlak met de steun van de Vlaamse UNESCO-commissie, de Belgische en Vlaamse diplomatieke vertegenwoordigers bij UNESCO en van FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed. Het project werd ingebed in en gesteund door de Vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie (SKAR), onder leiding van prof. dr. Dries Tijs en door de rector van de Vrije Universiteit Brussel, op dat moment prof. dr. Paul de Knop. De rector zorgde er ook voor dat er bescheiden werkingsmiddelen ter beschikking kwamen via het Wetenschappelijk Steunfonds van de VUB. Binnen UNESCO werd het initiatief zeer actief gesteund door de Sectie Immaterieel erfgoed, met name door de secretaris van de UNESCO-conventie, Cecile Duvelle, door senior medewerker Frank Proschan (voorheen en ook na zijn passage bij UNESCO bekend als een van de leidende "public folklorists" in de Verenigde Staten) en Helena Drobna. Na een zeer lang aanslepende procedure binnen UNESCO werd het project uiteindelijk goedgekeurd. Een eerste fase liep van 2014 tot begin 2018. Na een evaluatie en een verzoek tot verlenging van de overeenkomst door de nieuwe rector van de VUB, professor dr. Caroline Pauwels, werd de tweede fase goedgekeurd voor de periode 2018-2022. De leerstoel is ingebed in de nieuwe onderzoekseenheid BREL (BRussels ErfgoedLab) aan de VUB.

De houder van de leerstoel is prof. dr. Marc Jacobs. In de eerste fase werd vooral zijn expertise en tijd ingebracht. Het vak "kritische erfgoedstudies" (voor de bacheloropleiding kunstwetenschappen en archeologie) focust onder andere specifiek op UNESCO-conventies en in het bijzonder buiten-Europese dossiers rond immaterieel erfgoed. Het vak op master-(na-master) niveau "Erfgoed en etnologie", met een sterke component Europese etnologie,

evolueerde naar de cursus "Erfgoed: beleid, theorie en praktijk". Verder werd, onder meer in een cursus "Actuele problemen van kunstwetenschappen, archeologie en erfgoedstudies", geëxperimenteerd met waardestellingen en "significance assessment" maar ook met augmented reality via de ErfgoedApp.[4] Daarnaast werd tussen 2016 en 2018 samengewerkt met universiteiten van Luik en Namen voor het verzorgen van een postgraduaat immaterieel erfgoed in het Frans, onder leiding van de Waalse volkskundige Françoise Lempereur en museoloog André Gob.[5] De VUB-UNESCO-leerstoel ging diverse partnerschappen aan om lezingen van buitenlandse sprekers te faciliteren, onder andere voor een internationaal colloquium over culturele duurzaamheid van Erfgoed Brabant en FARO in 's Hertogenbosch op 3 maart 2016 of voor de co-organisatie van een conferentie over superdiversiteit en immaterieel erfgoed in Rotterdam in 2018, waarover eerder in dit tijdschrift werd bericht.[6] Verder werd ook meegewerkt aan de ICE-breker-reeks van FARO, tapis plein (nu Werkplaats Immaterieel Erfgoed) en andere expertisecentra. Zo werden onder andere lezingen door prof. dr. Robert Baron over "public folklore" en het immaterieel-erfgoedparadigma georganiseerd.[7]

Met een Erasmus Mundus-beurs werkte de Chinese onderzoekster Lulu Tang, op dat ogenblik doctoranda aan de Universiteit van Peking, gedurende zes maanden aan de VUB in het kader van de UNESCO-leerstoel (1/9/2014 tot 1/3/2015). Ze gebruikte de tijd onder andere om een onderzoek te doen over de veranderingen en mogelijkheden die de opname (sinds 2009) van de Brugse Heilige Bloedprocessie op de Representatieve Lijst van immaterieel erfgoed van de mensheid teweeg had gebracht. Dit werd een hoofdstuk van haar proefschrift. Na het behalen van haar doctoraat aan de Universiteit van Peking en een verblijf aan de Universiteit van Cambridge, werd Lulu Tang aangesteld als docent in de Beijing Foreign Studies University. Ze richt haar onderzoek deels op immaterieel-erfgoedbeleid en -praktijken in China en deels op de evoluties in Vlaanderen. Zo is ze momenteel bezig met een studie rond ambachten, waarbij ze ook de BKRK-ontwikkelingen in Bokrijk en projecten in diverse Vlaamse steden bestudeert. Zij is co-promotor van verschillende projecten van de UNESCO-leerstoel aan de VUB en verzorgde in 2017 en 2018 lezingen als gastprofessor in Brussel.

Via de leerstoel werd actief geparticipeerd aan de netwerken en wereldcongressen van de Association of Critical Heritage Studies (www.criticalheritagestudies.org). Naast lezingen, wordt regelmatig deelgenomen

4 M. Jacobs, M. Schroyen & J. Vanderschoot, 'ErfgoedApp. An Educational Experiment with Augmented Reality, Cityscapes and Campusscapes in Brussels', in: M. Ioannides et al. (eds.), *EuroMed 2016, Part I, LNCS 10058*, Springer, 2016, p. 1-10.

5 Zie onder andere M. Jacobs, 'Mag het iets meer zijn? La politique de sauvegarde du PCI en Flandre au XXIe siècle', in: F. Lempereur (ed.), *Patrimoine culturel immatériel: Transmission, documentation, valorisation*. Liège, 2017, p. 329-334. Het Waalse interuniversitaire traject werd in 2018 wegens het emeritaat van prof. dr. André Gob beëindigd.

6 M. Jacobs, 'Voorbij de cocon. Superdiversiteit, kryptoniet en musea', in: *Museumpeil*, 49, 2018, p. 20 en andere bijdragen in dat nummer.

7 Zie bijvoorbeeld het verslag door A. Van der Zeijden, 'Public folklore en immaterieel erfgoed. Verslag van een dialoog', in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 118:1, 2017, p. 59-63.

aan de productie van de maandelijkse nieuwsbrieven voor het wereldwijde ICHnetwerk: https://www.criticalheritagestudies.org/intangible-heritage-network.

Onder de brede vlag van "kritische erfgoedstudies" werd breder onderzoek verricht dan alleen maar naar immaterieel erfgoed. Zo werden onder andere publicaties gerealiseerd over *food studies* vanuit erfgoedperspectief, variërend van verhalen over chips en parafood tot de geschiedenis van de in de Verenigde Staten in de jaren 1960 gelanceerde "Belgian Waffle".[8] Er werd door de VUB-UNESCO-leerstoel, in samenwerking met FARO, ook een speciale bijsluiter in boekvorm gepubliceerd bij de spraakmakende tentoonstelling *Once upon a Castle* in het Kasteel van Gaasbeek in 2014.[9]

Diverse publicaties zoomden in op de UNESCO-lijsten voor immaterieel erfgoed. Zo werd aandacht besteed aan impliciete criteria die getraceerd kunnen worden bij het behandelen van dossiers.[10] Verder is Marc Jacobs als wetenschappelijk adviseur ook betrokken bij het *Intangible Cultural Heritage and Museums Project* (IMP), gefinancierd door de Europese Commissie. Dit traject, dat gecoördineerd wordt door de Werkplaats Immaterieel Erfgoed (momenteel gevestigd in Brussel), zal resulteren in publicaties en aanbevelingen in 2020.[11]

Een van de kansen die een UNESCO-leerstoel biedt, is dicht bij de werking van de organen van een UNESCO-conventie te opereren, wat zich niet alleen kan uiten in snelle opvolging maar ook in het inspireren van beleidsontwikkelingen en teksten. In casu, tot en met die in het Blauwe Boekje van het immaterieelerfgoed-paradigma, de *Basic Texts*. Hier besteden we extra aandacht aan in de volgende paragraaf, omdat zo duidelijk wordt, waarom, los van de injectie van symbolisch kapitaal, de UNESCO-leerstoelformule interessant kan zijn.

3. Speerpunten tussen 2014 en 2022

3.1. Culturele makelaardij: van een themanummer tot operationele richtlijnen van UNESCO

Een eerste speerpunt van de leerstoel is het verder exploreren van "culturele makelaardij" (*"cultural brokerage"*) en bemiddeling als kritische succesfactor voor succesvolle borgingsacties van immaterieel erfgoed. Deze bewoordingen klinken lezers van dit tijdschrift misschien bekend in de oren, want het

8 M. Jacobs & A. Govenar, 'Belgian Waffles Made in the USA. : World's Fairs and the Exploitation of National Adjectives for Food', in: N. Teughels & P. Scholliers (eds.), *A Taste of Progress: Food at International and World Exhibitions in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Farnham-Burlington, 2015, p. 149-163 en M. Jacobs, 'Chips in black boxes? Convenience life span, parafood, brandwidth, families, and co-creation', in: *Appetite*, 94, 2015, p. 34-39.

9 M. Jacobs, 'Een bijsluiter bij een uitloper. Van verbouwingen en performance in een paleis tot een experiment in Gaasbeek (2014)', in: M. Jacobs (ed.), *Bijsluiter bij een uitloper. Once upon a Castle in het Kasteel van Gaasbeek*. Brussel, 2014, p. 2-12.

10 M. Jacobs, 'Bruegel and Burke were here! Examining the criteria implicit in the UNESCO paradigm of safeguarding ICH: the first decade', in: *International Journal of Intangible Heritage* 9, 2014, p. 100-118.

11 https://www.ichandmuseums.eu/en (geconsulteerd op 21/7/2019).

is ook de titel van een speciaal themanummer van *Volkskunde* in 2014.[12] Dit themanummer bouwde voort op praktijken die niet alleen in Nederland maar vooral ook in Vlaanderen werden ontwikkeld via de formule van erfgoedcellen, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed FARO en expertisecentra, zoals het toenmalige tapis plein. Een reeks internationale voorbeelden werden samengebracht. Door Marc Jacobs werd expliciet het verband gelegd met een stroming in de internationale volkskunde en *folklore studies*, met name in de Verenigde Staten rond het jaar 2000.[13] Anderzijds werd gewezen op toegepaste antropologie en samenwerkingsontwikkeling met de Derde Wereld en op de relevantie van actor-netwerktheorie.[14] De VUB-UNESCO-leerstoel sponsorde een hogere oplage van honderden extra-exemplaren van het themanummer en zorgde mee voor een verspreiding in de netwerken van de *Association of critical heritage studies* (zoals in het tweejaarlijks wereldcongres in Canberra in 2014) en tijdens de bijeenkomsten van het Intergouvernementeel Comité en de Algemene Vergadering van de UNESCO-conventie te Parijs. Dit nummer van *Volkskunde* had een impact die veel verder ging dan enkele citaten in andere *web of science*-tijdschriften.[15] Het kon de impulsen vanuit de Belgische delegatie (met name via Marc Jacobs) in het Intergouvernementeel Comité in 2015 en in 2016 tijdens de Algemene Vergadering van de 2003 UNESCO-conventie versterken om enkele begrippen te laten opnemen in het nieuwe hoofdstuk van de operationele richtlijnen dat aan duurzame ontwikkeling was gewijd. Het resultaat is voor de oplettende lezers af te lezen in de sinds 2016 geldige operationele richtlijnen 170 en 171.

> *"170. With a view to effectively implementing the Convention, States Parties shall endeavour, by all appropriate means, to recognize the importance and strengthen the role of intangible cultural heritage as a driver and guarantee of sustainable development, as well as fully integrate the safeguarding of intangible cultural heritage into their development plans, policies and programmes at all levels. While recognizing the interdependence between the safeguarding of intangible cultural heritage and sustainable development, States Parties shall strive to maintain a balance between the three dimensions of sustainable development (the economic, social and environmental), as well as their interdependence with peace and security, in their safeguarding efforts and shall to this end facilitate cooperation with relevant experts, cultural brokers and mediators through a*

12 M. Jacobs, J. Neyrinck & A. van der Zeijden, 'UNESCO, Brokers and Critical Success (F)Actors in Safeguarding Intangible Cultural Heritage', in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 115:3, 2014, p. 249–256.

13 M. Jacobs, 'Cultural Brokerage, Addressing Boundaries and the New Paradigm of Safeguarding Intangible Cultural Heritage. Folklore Studies, Transdisciplinary Perspectives and UNESCO', in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 115:3, 2014, p. 265-291.

14 M. Jacobs, 'Development Brokerage, Anthropology and Public Action. Local Empowerment, International Cooperation and Aid: Safeguarding of Intangible Cultural Heritage', in: *Volkskunde. Tijdschrift over de cultuur van het dagelijks leven*, 115:3, 2014, p. 299-318.

15 Zie bijvoorbeeld R. Baron, 'Public folklore dialogism and critical heritage studies', in: *International Journal of Heritage Studies*, 22:8, 2016, p. 588-606 en R. Baron, 'Public Folklore: Theory of/in Practice (A Response to Elliott Oring)', in: *Journal of American Folklore*, 132, 2019, p. 163-174.

participatory approach. States Parties shall acknowledge the dynamic nature of intangible cultural heritage in both urban and rural contexts and shall direct their safeguarding efforts solely on such intangible cultural heritage that is compatible with existing international human rights instruments, as well as with the requirements of mutual respect among communities, groups and individuals, and of sustainable development."

"171. Insofar as their development plans, policies and programmes involve intangible cultural heritage or may potentially affect its viability, States Parties shall endeavour to: (...) (c) ensure that such plans, policies and programmes respect ethical considerations and do not negatively affect the viability of the intangible cultural heritage concerned or decontextualize or denaturalize that heritage; (d) facilitate cooperation with sustainable development experts and cultural brokers for the appropriate integration of the safeguarding of intangible cultural heritage into plans, policies and programmes, both within and outside the cultural sector."[16]

3.2. Ethische principes voor het borgen van immaterieel erfgoed

Een tweede expliciet speerpunt in het programma van de VUB-UNESCO-leerstoel was het op de agenda plaatsen van ethische instrumenten in het paradigma van de Conventie van 2003. Dit is gelukt dank zij de deelname van Marc Jacobs aan de expertengroep in Valencia, die samen met het UNESCO Secretariaat een voorzet heeft uitgewerkt, en dankzij de acties in het Intergouvernementeel Comité in 2014 en 2015. Dit is uiteindelijk geland in een compromis om twaalf ethische principes bij het borgen van immaterieel cultureel erfgoed te laten opnemen in de *Basic Texts* en de (nog niet ingeloste) belofte en opdracht van het Intergouvernementeel Comité en de Sectie Levend Erfgoed van UNESCO om een online platform met *'ethical tools'* te ontwikkelen.[17] Hierbij kan expliciet de link worden gelegd met oudere (deels mislukte) pogingen in de volkskundige wereld (via SIEF) en meer succesvolle programma's in de (Amerikaanse) antropologie. Tegelijkertijd wordt ook het ontwikkelingspotentieel sterk onderstreept: dit is een van de gebieden waar nog veel vooruitgang geboekt kan worden en het paradigma in gunstige zin bijgestuurd zou kunnen worden.[18] Door UNESCO werd in 2017 en 2018 een

16 *Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. 2018 Edition*. Paris, 2018, p. 64-65 (https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2018_version-EN.pdf), voortaan *Basic Texts*.

17 *Basic Texts*, p. 113-114 en *ich.unesco.org*, 10.COM 15.A, 8 en 9.

18 M. Jacobs, 'The Spirit of the Convention: Interlocking Principles and Ethics for Safeguarding Intangible Cultural Heritage', in: *International Journal of Intangible Heritage*, 11, 2016, p. 71-87; M. Jacobs, 'Immaterieel cultureel erfgoed borgen: twaalf principes en een gereedschapskist met ethische instrumenten. De geest van de UNESCO-Conventie (2003) met andere woorden', in: *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 9:1, 2016, p. 41-50; M. Jacobs, 'La sauvegarde du patrimoine culturel immatériel et l'éthique', in: F. Lempereur (ed.), *Patrimoine culturel immatériel: Transmission, documentation, valorisation*. Liège, 2017, p. 247-259.

opdracht voor de ontwikkeling van een cursuspakket rond ethiek bij borging uitbesteed aan de VUB-UNESCO-leerstoel.

3.3. CGIs

Een derde speerpunt in het programma van de UNESCO-leerstoel is sensibiliseren rond het betrekken van zoveel mogelijk relevante stakeholders en met name ook kritisch onderzoek naar hoe het concept "gemeenschap" in het paradigma van de UNESCO-conventie van 2003 wordt ingezet. Enerzijds wordt door Marc Jacobs via publicaties en andere interventies de stelling verdedigd dat het belangrijk is om de hele mantra "gemeenschappen, groepen en waar relevant individuen" (zoals bijvoorbeeld in artikel 2 of artikel 15 van de UNESCO-conventie uit 2003 wordt gesteld) systematisch te blijven gebruiken en niet toe te geven aan de vereenvoudiging en vertekening door alleen het aaibare concept gemeenschap te gebruiken. Een van de voorstellen is om het (toegegeven, vreselijke, maar daarom net nuttige) acroniem CGIs te gebruiken. Om het internationale debat te beïnvloeden wordt hierover zowel in het Engels, het Frans, het Chinees als het Koreaans gepubliceerd. Het acroniem werd in 2017 gelanceerd in een bundel, die in Japan gepubliceerd is.[19] Anderzijds wordt gepleit voor het exploreren van het volle potentieel van het concept "erfgoedgemeenschap", niet alleen in de variant van de Kaderconventie van de Raad van Europa over de waarde van cultureel erfgoed in de maatschappij (Faro, 2005), maar vooral in de toegeëigende versie in de opeenvolgende versies van het Cultureel Erfgoeddecreet van de Vlaamse Gemeenschap sinds 2008 (2012, 2017). Daarin worden "organisaties" toegevoegd naast personen, waardoor het begrip erfgoedgemeenschap als een netwerk van diverse actoren kan worden geoperationaliseerd.[20]

3.4. Intercontinentaal

Een van de uitdagingen bij het (ambitieus) uitbouwen van een UNESCO-leerstoel rond immaterieel erfgoed is, zeker in vergelijking met meer klassieke interpretaties van volkskunde of Europese Etnologie, dat het zich opsluiten in lokale, regionale, nationale of Europese grenzen niet hoeft, integendeel. Dit betekent niet alleen dat casestudies over immaterieel erfgoed in Vlaanderen

19 M. Jacobs, 'Glocal Perspectives on Safeguarding. CGIs, ICH, Ethics and Cultural Brokerage', in: T. Uesugi & M. Shiba (eds.), *Glocal Perspectives on Intangible Cultural Heritage: Local Communities, Researchers, States and UNESCO, with the Special Focus on Global and National Perspectives*. Tokyo, 2017, p. 49-71; M. Jacobs, 'Protean CGIs – Intangible Cultural Heritage, Action Nets and the Polis', in: *Intangible Heritage Studies*, 2, 2017, p. 253-280; M. Jacobs, 不能孤立存在的社区 ———作为联合国教科文组织2003年《保护非物质 文化遗产公约》防冻剂的"CGIs"与"遗产社区", in: *Northwestern Journal of Ethnology*, 97, 2018, 2, p. 12-23.

20 L. Zagato, 'The Notion of "Heritage Community" in the Council of Europe's Faro Convention. Its Impact on the European Legal Framework', in: N. Adell a.o.(eds.), *Between Imagined Communities and Communities of Practice Participation, Territory and the Making of Heritage*. Göttingen, 2015, p. 141-168; M. Jacobs, 'Van FARO naar Faro (en terug). Het internationale kader waarbinnen we werken', in: *Faro. Tijdschrift over cultureel erfgoed*, 11:3, 2018, p. 46-49.

internationaal gepubliceerd worden, niet alleen in Engels of het Frans, maar evengoed in het Koreaans of het Chinees.[21] Of dat de Chinese professor Lulu Tang veldwerk in Vlaanderen verricht en daarover in het Chinees publiceert. Evengoed wordt er aandacht besteed aan immaterieel-erfgoedbeleid in andere landen, zoals Vietnam.[22]

Er worden projecten uitgevoerd in diverse continenten, inclusief Afrika. De houder van de leerstoel, Marc Jacobs, in samenwerking met en grotendeels vanuit FARO, is tussen 2013 en 2018 actief betrokken geweest bij een reeks projecten in zeven landen in Zuidelijk Afrika, zowel rond competentieopbouw van ambtenaren en erfgoedwerkers, als bij het uitwerken van een online platform voor immaterieel-erfgoedbeleid, dat ontwikkeld werd door Chinoyi University (Zimbabwe) in opdracht van het regionale UNESCO-kantoor in Harare. De projecten werden gedurende een decennium mede gefinancierd door het Flanders' UNESCO Trust Fund; een totale investering van ongeveer een miljoen euro in Afrika.[23]

Veel aandacht gaat de laatste jaren ook uit naar Oost-Azië. Er wordt een intensief netwerk verricht met erfgoedwerkers in Zuid-Korea, in het bijzonder in het immaterieel erfgoedcomplex in Jeonju. In de zomer van 2018 werd door Marc Jacobs, samen met professor Sangmee Bak een vierdaagse training over erfgoedbeleid verzorgd voor topambtenaren en onderzoekers in Zuid-Korea. Vanaf de eerste fase hebben we getracht om diverse resultaten van onderzoek van de VUB-UNESCO-leerstoel ook in het Koreaans te publiceren.[24] Veel activiteiten lopen via ICHCAP, het *International Information and Networking Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region*. Na de uitgebreide stage van ICHCAP-medewerkster Milee Choi in Brussel in 2018 (in FARO), zal in het academiejaar 2019-2020, ICHCAP-senior medewerker Deoksoon Kim, enkele maanden onderzoek verrichten aan de Vrije Universiteit Brussel, via de UNESCO-leerstoel. Tussen 2018 en 2020 is Marc Jacobs lid van de Raad van

21 M. Jacobs, 'Domesticating and harvesting shrimps – Fisher communities and the sea: Blue Ocean Strategies, translation processes and the UNESCO paradigm of safeguarding intangible cultural heritage', in: F. Barata & J. Rocha (eds.), *Heritages and Memories from the Sea: 1st International Conference of the UNESCO Chair in Intangible Heritage and Traditional Know-How: Linking Heritage*. Évora, 2015, p. 174-189 en zie verder noot 24 en 26.

22 M. Jacobs, 'The Ví of Visibility, Visitability, and Viability in Vietnam. pHD and the Safeguarding Paradigm of the 2003 Convention After a Decade', in: *Santander Art and Culture Law Review*, 2:3, 2017/2018, p. 183-214.

23 Zie de brochure ingeleid door M. Jacobs, 'The Way to Go: Sustainable Cooperation Development', in: *Safeguarding Intangible Cultural Heritage in Southern Africa*. Harare, 2017, p. 8-10 en M. Jacobs, 'Internationaal verbinden, plannen en versterken van het borgen van immaterieel erfgoed', in: *Unesco Info*, 92:1, 2014, p. 15-19.

24 Zie bijvoorbeeld M. Jacobs, 브뢰겔 과 버크 가 주는 교훈. 유네스코 무형유산 보호 패러다임에 내재된 암묵적 기준: 협약 이행 10년을 돌아보며, in: 국제저널 무형유산, 9, 2014, p. 85 – 101; M. Jacobs, 협약의 정신: 서로 얽혀있는 무형문화유산보호 원칙과 윤리, in: 국제저널 무형유산11, 2016, p. 135-171; M. Jacobs, 프로테우스와 같은 CGIs. - 무형문화유산, 행위 연결망 그리고 도시, in: 무형문화유산, 행위 연결망 그리고 도시, 2:2, 2017, p. 227-252.

Bestuur van het ICHCAP en lid van de redactie van de ICHCAP-nieuwsbrief voor Azië en de (ei)landen in de Stille Zuidzee.[25]

Verder worden momenteel diverse projecten uitgevoerd met Chinese partners. Er wordt vanaf 2018, fase 2 van het project, door de VUB-UNESCO-leerstoel expliciet een strategie gehanteerd om te publiceren in het Chinees.[26] Voor één project werd projectfinanciering bekomen van de Chinese overheidsorganisatie Hanban: "Safeguarding intangible cultural heritage, critical heritage studies and animation in China: a comparative perspective (2017-2019)". Hierbij worden in de eerste plaats de Chinese video-inzendingen bij de dossiers voor de representatieve lijst van immaterieel erfgoed van UNESCO geanalyseerd. Op 4 oktober 2018 werd aan de VUB een colloquium georganiseerd over 'Immaterieel erfgoed: beleid en praktijk in China vandaag', met als key-note sprekers professor dr. Deming An (Beijing, Chinese Academie voor Sociale wetenschappen), professor dr. Lihui Yang (Beijing, Beijing Normal University) en professor dr. Lulu Tang.

Sinds 2017 wordt aan de Vrije Universiteit Brussel, met een CSC-beurs, een doctoraat voorbereid door Jiyun (June) Zhang, een deels in China en deels in Vlaanderen (KASK, en daarna VUB) opgeleide onderzoekster en animatiefilmmaakster. Zij bestudeert de rol van het paradigma van de 2003 Conventie en met name audiovisuele technieken bij het borgen van immaterieel erfgoed, onder meer op basis van onderzoek van de vererfgoeding van shamanisme in China.[27] Daarnaast onderzoekt ze, aangezien ze het Nederlands ondertussen goed onder de knie heeft, ook immaterieel-erfgoedpraktijken in Vlaanderen.

Sinds 2019 is er een tweede doctoranda, met een Braziliaanse onderzoeksbeurs, verbonden aan de VUB-UNESCO-leerstoel: Lorrana Mourão. Zij bestudeert de evolutie van tradities in een complexe Braziliaanse stedelijke context en met name hoe daar in middelbare en hogescholen, al dan niet, op wordt ingespeeld.[28]

25 Zie bijvoorbeeld M. Jacobs, 'Climbing the Priority Ladder: Education and ICH', in: *ICH Courier. The Intangible Cultural Heritage Courier of Asian and the Pacific*, 34, 2018, p. 4-7.

26 M. Jacobs, 不能孤立存在的社区 ———作为联合国教科文组织2003年《保护非物质 文化遗产公约》防冻剂的"CGIs"与"遗产社区", in: *Northwestern Journal of Ethnology*, 97:2, 2018, p. 12-23; M. Jacobs, 城市中的社区、群体、个人——保护非物质文化遗产、行动网与边界对象》，南方科技大学社会科学高等研究院主编 [CGIs in the City. Safeguarding intangible cultural heritage, action nets and boundary objects], in: 遗产 [Heritage]. 1, 2019, p. 15-36; M. Jacobs, 文化经纪与活态遗产培育: 比利时豪特姆年市及<保护非物质文化遗产公约>》中的相关问题 [Cultural brokerage and cultivating living heritage: the Sint-Lievens-Houtem Fair and Issues related to the 2003 Convention] in: 文化遗产 [*Cultural Heritage*], 3, 2019, p. 29-38.

27 Jiyun Zhang, *Interdisciplinary Study of Shamanistic Traditions of Ethnic Groups in China - via Audiovisual Interpretation and from a Safeguarding Intangible Culture Heritage Perspective* (Brussel, VUB, doctoraat in voorbereiding, verwachte opleverdatum in 2020 of 2021).

28 Lorrana Mourão, *Mapping youth and popular cultures in a school in CaririCeará in Brazil*. Brussel VUB en UFC Programa de Pós Graduação em Psicologia, joint doctorate, verwacht tegen 2021.

4. Verdere plannen

In de tweede fase die sinds 2018 gestart is, worden de lopende projecten en trajecten die in de vorige alinea's voorgesteld werden voortgezet, doctoraten afgewerkt en publicaties gerealiseerd. Momenteel worden verschillende bachelor- en masterscripties over immaterieel erfgoedwerk door studenten uit Vlaanderen voorbereid. We hopen dat sommige daarvan uitgewerkt kunnen worden tot een publicatie of kunnen uitmonden in een proefschriftonderzoek. De bachelorscursus kritische erfgoedstudies verdubbelt vanaf 2019 in aantal uren en studiepunten en wordt voortaan in het Engels gegeven om Erasmus- en andere internationale studenten aan te trekken. Er wordt verder sterk in gezet op onderzoek naar de impact van de momenteel wereldwijd gebruikte duurzame ontwikkelingsdoelstellingen van de Verenigde Naties: *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Dit peilt met name naar de rol die het vermelde zesde hoofdstuk van de operationele richtlijnen van de UNESCO-conventie uit 2003 en met name de geciteerde operationele richtlijnen 170 en 171 kunnen spelen. Niet alleen de door UNESCO (en de *Sectie Living Heritage*) zelf gepropageerde doelstellingen 4 (onderwijs) en 11 (duurzame steden en gemeenschappen), maar ook bijvoorbeeld de duurzame ontwikkelingsdoelstellingen 3 (*"good health and well-being"*) en 2 (voeding) spelen daarbij een belangrijke rol.[29] Sinds 2017 organiseert de Europese afdeling van de Wereldgezondheidsorganisatie een structureel overleg tussen de WHO en UNESCO. Voor de werkgroep die mogelijke verbanden tussen cultuur/erfgoed en welzijn en gezondheid bestudeert, werd Marc Jacobs/de Brusselse UNESCO-leerstoel door de Sectie Living Heritage van UNESCO aangeduid als een van de drie vertegenwoordigers op dat overleg. Verder werd een mandaat opgenomen in de External Advisory Board van het Wellcome Centre for Cultures and Environments of Health (2018-2022) in de University of Exeter.

Veel aandacht zal de volgende jaren gaan naar het *Overall Results Based Framework for the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Vanuit de VUB-UNESCO-leerstoel kon actief worden meegewerkt aan de totstandkoming van dat cruciale instrument tijdens expertenbijeenkomsten in Beijing (2016) en Chengdu (2017). Dat instrument, dat deel uitmaakt van een "theory of change"-benadering, zal wereldwijd, en dus ook in Vlaanderen, belangrijk worden in de jaren 2020 voor wie met de conventie of borgingsmethodes aan de slag gaat.[30]

Tenslotte wordt momenteel getracht een internationaal netwerk te maken van leerstoelen die met het borgen van immaterieel cultureel erfgoed en de *Basic Texts* van de 2003 Conventie bezig zijn. Vanaf 2016 werd regelmatig samengewerkt met de *UNESCO Chair in Intangible Heritage and Traditional Know-How: Linking Heritage*, in Evora in Portugal. Dit resulteerde ondermeer in de

29 https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/.

30 In de door de VUB voorgestelde tweede fase van het leerstoelprogramma wordt voorgesteld om te werken rond de volgende "*assessment factors van core indicators*": 2.1, 4.1, 10.1, 10.2, 13.1, 13.2, 15.3, 16.1, 17.2 (!), 17.5, 20.1, 20.2 van het *Overall Results Framework* (*Basic Texts*, p. 117-129).

begeleiding van een doctoraat.[31] De VUB-UNESCO-leerstoel ondersteunde in 2017 twee aanvragen die succesvol verliepen: namelijk de UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage Policy and Law (Letland, Academie voor Wetenschappen te Riga, prof. Anita Vaivade) en de *UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage in Formal and Informal Education*, te Ankara (Turkije, prof. Ocal Oguz). Dit was ook het geval met de aanvraag van de Estse professor in folklore studies, Kristin Kuutma. Op 27 maart en op 1 en 2 oktober 2018 werden de bestaande ICH-UNESCO-leerstoelen, enkele kandidaataanvragers en het UNESCO-secretariaat samengebracht in Brussel om de samenwerking te bespreken en de verdere uitbreiding van dit nieuwe academische netwerk te bespreken.[32] In afwachting dat, zoals verwacht, andere kandidaten, met name vanuit Azië en Afrika, erkend zullen worden, bestaat de kern van leerstoelen die gekoppeld worden aan de 2003 UNESCO-conventie voor het borgen van immaterieel erfgoed uit de volgende leerstoelen:

1) *UNESCO Chair in research on intangible cultural heritage and cultural diversity* (sinds 2011), Universidad Nacional Autónoma de México (Mexico)
2) *UNESCO Chair in Intangible Heritage and Traditional Know-How: Linking Heritage* (sinds 2013), Universiteit van Évora (Portugal)
3) *UNESCO Chair on Critical Heritage Studies and Safeguarding the Intangible Cultural Heritage* (sinds 2014), Vrije Universiteit Brussel (België)
4) *UNESCO Chair on Transcultural Music Studies* (sinds 2016), Universiteit Franz Liszt in Weimar (Duitsland)
5) *UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage in Formal and Informal Education* (sinds 2017), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Turkije)
6) *UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage Policy and Law* (sinds 2017), The Latvian Academy of Culture (Letland)
7) *UNESCO Chair on Applied Studies of Intangible Cultural Heritage* (sinds 2019), Universiteit Tartu, (Estland)
8) *UNESCO Chair on Intangible Cultural Heritage and Comparative Law* (sinds 2019), Universiteit Rome Unitelma Sapienza (Italië)

Het is de bedoeling met het netwerk, en bij uitbreiding met onderzoek rond het borgen van immaterieel cultureel erfgoed, gezamenlijk met publicaties of andere resultaten naar buiten te treden bij de volgende grote mijlpalen in de twee bewegingen die door Albert van der Zeijden in 2015 werden vastgesteld en de volkskundige discipline momenteel overspoelen: namelijk de volgende Algemene Vergadering van de UNESCO-conventie van 2003 in juni 2020 en het volgende wereldcongres van de Critical Heritage Studies-beweging in Londen

31 Marc Jacobs was lid van de jury van het proefschrift van Monalisa Maharjan, *Linking Heritage: Yenya Punhi Festival a Path to Reinforce Identity. The Kathmandu Experience*. Evora, 2016.

32 Zie M. Maharjan, 'UNESCO Chairs Meeting in Brussels: Higher Education Institutions as Hubs of ICH Safeguarding', in: https://www.ichcap.org/unesco-chairs-meeting-in-brussels-higher-education-institutions-as-hubs-of-ich-safeguarding/ (geconsulteerd op 21/7/2019).

eind augustus 2020. Zoals in deze bijdrage werd aangetoond, wordt hiertoe de voorbije en volgende jaren niet alleen in Nederlandse maar ook in Belgische/Vlaamse universiteiten en daarmee verbonden netwerken aan gewerkt.

Werkvergadering van het internationale UNESCO Chairs-netwerk aan de Vrije Universiteit Brussel op 27 maart 2018. Van links naar rechts: Milee Choi (ICHCAP), Jiyun Zhang (VUB), Monalisa Maharjan (Evora), Helena Drobna (UNESCO), Ana Carvalho (Evora), Marc Jacobs (VUB) en Anita Vaivade (Riga).(foto aangeleverd door Ana Carvalho)

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

UNESCO Chair on
Critical Heritage Studies
and Safeguarding the Intangible Cultural Heritage